

SERGEJ MEDVEDĚV

NÁVRAT RUSKÉHO LEVIATHANA

PISTORIUS & OLŠANSKÁ

PRIUS
PISTO

SERGEJ MEDVEDĚV

NÁVRAT
RUSKÉHO
LEVIATHANA

SERGEJ MEDVEDĚV

NÁVRAT RUSKÉHO LEVIATHANA

Z ruštiny přeložil Libor Dvořák

Pistorius & Olšanská
Příbram 2019

Tato kniha vychází s laskavou podporou Ministerstva kultury ČR.

© 2018 by Sergei Medvedev
Překlad © Libor Dvořák, 2019
Fotografie © Pavel Lisicyn/Sputnik, 2015

ISBN 978-80-7579-056-9 (PDF)
ISBN 978-80-7579-048-4 (tištěná kniha)

PŘEDMLUVA

23. února 2014 stál prezident Putin vysoko na tribuně stadionu Fišt v Soči a sledoval závěrečný ceremoniál zimních olympijských her, jejichž vítězem se stala ruská reprezentace, která tu poprvé za dlouhá léta získala prvenství v neoficiálním medailovém pořadí národů. O dopingové aféře, která za triumfem ze Soči stála, svět ještě nic nevěděl. V té chvíli šlo o Putinovo osobní vítězství, o celosvětovou demonstraci Ruska, které on osobně vybudoval – s aspiracemi na globální vůdcovství, s vertikálou moci, s mrakodrapy v Moskva City, s vítězstvími na sportovních i ropně-plynových frontách a s pohádkově nákladnou zimní olympiádou uspořádanou v subtropích.

Ráno téhož dne, tedy 23. února, bylo v Kremlu rozhodnuto o anexi ukrajinského Krymu. Na poloostrov začali vysazovat příslušníky ruských zvláštních jednotek v uniformách bez distinkcí, příslovečně „zdvořilé lidi“, kteří postupně obsazovali strategické body. Ani ne za měsíc, 17. března, vyhlásil Krym nezávislost a už další den byl začleněn do Ruské federace. Rusko tak zahájilo střemhlavý pád ze sočského Olympu a proměnu z triumfujícího státu a člena skupiny G8 v darebácký stát, vystupující proti mezinárodnímu právu a zavedenému světovému řádu, jenž postupně zpřetrhává všechny nitky, které ho spojovaly s okolním světem, a boří všechny stabilní globalizační struktury vybudované v Rusku za čtvrtstoletí postsovětské transformace.

Dnes, po téměř pěti letech, je konec tohoto volného pádu stále v nedohlednu: 18. března 2018, tedy na výročí anexe Krymu, byl Vladimir Putin za obrovské podpory obyvatelstva zvolen do již čtvrtého, šestiletého prezidentského období, končícího až v roce 2024. Svou rétoriku přitom buduje na nacionalismu, militarismu a agresivní konfrontaci se Západem. Rusko se změnilo v *rogue state*, v trvalém symbolickém souboji se Západem neustále zvyšuje sázky a obyvatelstvo země se tak změnilo v rukojmí ruských geopolitických ambic. Začátek této smrtelné spirály ale nutno hledat právě v únoru 2014, v rozhodnutí anektovat Krym – proto taky dnes my všichni žijeme v postkrymském světě.

Tím „my“ míním i zahraniční čtenáře této knihy: toxicita nového ruského režimu okamžitě překročila hranice Ruska i Ukrajiny a už 17. července 2014 během bojových akcí rozpoutaných proruskými separatisty na ukrajinském východě byl raketovým systémem Buk, dodaným z Ruska, sestřelen malajsijský boeing, na jehož palubě zahynulo všech 298 cestujících a členů posádky z celkem deseti zemí. Pak přišla intervence ruských hackerů do volebních procesů v Americe i Evropě, pokus o vyvolání převratu v Černé Hoře, angažmá v syrské občanské válce a barbarské bombardování Aleppa i jiných syrských měst, které způsobilo obrovské škody. A nakonec v březnu 2018 přišla i otrava v anglickém Salisbury, kdy při pokusu o zavraždění bývalého ruského rozvědčíka Sergeje Skripala a jeho dcery Julie použili útočníci chemickou zbraň – lepší, či spíše horší, metaforu pro toxicitu ruského režimu si snad ani nelze vymyslet.

Tato kniha je pokusem pochopit, kde se tenhle režim vzal a jak se utvářel, zda je logickým pokračováním postsovětské transformace či naopak dramatickou proměnou scénáře z vůle jediného člověka. Zda je tento režim výlučně ruským vynálezem, nebo projevem světových snah o deglobalizaci a návrat národních států s jejich starými pocity ukřivděnosti a neukojenými ambicemi, jejichž integrální součástí se stal brexit a zvolení Donalda Trumpa americkým prezidentem.

Vladimir Putin se nepochybně stal věrozvěstem a ztělesněním globálního návratu klasického státu. Vycházel přitom ovšem z ruské tradice samoděržavné moci, poukazující k časům před šesti stoletími, kdy se jakožto následník Zlaté hordy rodil Moskevský stát. Sledovat něco takového pro mě jakožto pro historika bylo mimořádně zajímavé: viděl jsem, jak se vracejí tradiční formy moci a podřízenosti, formy totalitního myšlení i čistě sovětské slovní obraty, praxe státního přerozdělování i rituály hierarchizované společnosti, připomínající jak Brežněvovu éru, tak stalinismus, nevolnictví i časy Ivana Hrozného. Jako by se ruské dějiny odehrávaly znovu a reprodukovaly většinu sociálních, politických i ekonomických stereotypů – jako by Rusko opět sklouzávalo do staletých historických kolejí.

Dvě desetiletí Putinovy vlády se stala obdobím návratu státu v jeho dějinné úplnosti – s privilegii elit a přesně cílenými represemi, s opovrhováním zákony i prostým občanem, s velmocenskou rétorikou a válkami o imperiální dědictví. Klíčové v tomto ohledu bylo třetí Putinovo prezidentské období v letech 2012–2018: právě na tato léta připadá potlačení občanského protestu ze zimy 2011–2012, přijetí odiózních represivních zákonů (které kupříkladu zakázaly adopci ruských dětí cizinci či kriminalizovaly „homosexuální propagandu“), anexe Krymu, válečné konflikty na Ukrajině a v Sýrii a vedení nevyhlášené „hybridní války“ se Západem. Jako by se najednou otevřela brána do minulosti a na politickou scénu se vrátil ruský pravěk se všemi dinosaury samoděržaví a imperialismu.

Právě v těchto letech třetího Putinova prezidentství, ve stínu rodícího se ruského revanšistického represivního režimu, vznikaly eseje, které tvoří tuto knihu. Jsou to črty z nejnovějších ruských dějin, variace na hlavní téma, tedy návrat autoritativního státu a jeho boj s různými sférami občanské, územní a symbolické autonomie. Je to kronika ofenzivy státu proti vlastním občanům, stvrzování suverénních práv tohoto státu vůči našemu prostoru, našemu tělu i naší paměti.

Kniha je rozdělena do čtyř částí, z nichž každá popisuje jednu z „válek“ ruského státu:

1. *Válka o prostor* – od bitev o moskevská náměstí a bulváry mezi mocí a protestním hnutím až po symbolické akce z oblasti „rozšiřování“ ruského území, kam patří třeba plány kolonizace Arktidy; od postimperiólního dobrodružství na Krymu a v Donbasu až po neokoloniální válku v Sýrii.

2. *Válka o symboly* – boj o symbolickou dominanci napříč historickými místy, znaky, rituály a performancemi moci. Do této kategorie patří třeba Kreml a Rudé náměstí jakožto lokality vyložené sakrální. Totéž platí o vojenských přehlídkách a vlastenecky koncipovaných memoriálních areálech, fungujících jako jakési rezervace státní suverenity. Jedním z hlavních symbolů moci se pak staly strategické jaderné rakety – jak ty projíždějící ulicemi Moskvy, tak ty, které zdobí módní trička či hrozily Západu z obrovských obrazovek během předvolebního projevu Vladimira Putina v březnu 2018. Právě rakety se staly symbolickým základem nové ruské sebereflexe.

3. *Válka o tělo* – nová sféra státní regulace, která se obzvláště výrazně projevuje po roce 2010. Jde o praxi, o níž Michel Foucault mluví jako o „biopolitice“, tedy o vpád státu do soukromého života občanů a jejich spotřebitelských, sexuálních a reprodukčních praktik. Tady připomeňme rozsáhlý boj s gay-propagandou a zahraničními adopcemi ruských dětí, povinnou náboženskou výchovu ve školách či symbolické ničení západních potravin, které se dostaly na seznam ruských protisankcí. Moc se dere i do míst, která byla dřív považována za výhradní hájemství soukromého života, a vstupuje do našich obývacích, ložnic, kuchyní, a dokonce i ledniček. Tím reglementuje naši tělesnost jako celek, což maskuje potřebami demografickými, ale hlavně tím stvrzuje jakousi „sexuální suverenitu“ ruského státu.

4. *Válka o paměť* – zahrnuje aktivní historickou a historiografickou politiku státu, počínaje vydáním jednotné školní učebnice dějepisu přes kult Dne vítězství 9. května a plíživou rehabilitaci Stalina až po boj s „falzifikacemi dějin“. Ruský stát rezignoval na vytváření budoucnosti a místo toho žije sny o hrdinské minulosti, vytváří mýtus o ruských dějinách jakožto nepřetržitým sledu vítězství, ale zároveň se bojí přiznat chyby a prohry, jakékoli traumatické vzpomínky pro jistotu potlačuje.

Společným jmenovatelem těchto čtyř válek je boj o „suverenitu“, čímž Kreml rozumí neomezenost státní moci a její nezávislost na jakýchkoli vnějších silách. Moc chce kontrolovat geografické a symbolické teritorium Ruska, kolektivní tělo a kolektivní paměť národa. Nad těmito bitvami pak vysoko ční figura suveréna, prezidenta Putina, a není náhodou, že v textech této knihy se neustále opakuje jméno hlavního teoretika suverenity ve 20. století, německého právníka Carla Schmitta, tolik populárního mezi prokremelskými politology.

Rozhodně by ale nebylo správné spojovat návrat ruského autoritativního státu pouze s Putinem – ten je spíš jen jakýmsi samoznakem, ztělesňujícím a symbolizujícím historický cyklus, totiž věčný návrat ruského Leviatana. A není to Putin, kdo křísí klasické modely ruských dějin – dějiny samy se po roce 2000 zhmotnily ve figuře Vladimira Putina, který se, jak trefně poznamenává spisovatel Viktor Pelevin, stal ruskou národní ideou.

Máme se tedy postkrymského Putinova Ruska bát? Hegel kdysi psal, že historie se vždy odehrává dvakrát – jednou jako tragédie, kdežto podruhé jako fraška. A přes veškerou hrůzoplnost jednotlivých zločinů režimu, jako je třeba bratrovražedná válka na Ukrajině či již zmiňovaný sestřelený boeing, vstoupila současná ruská říše do závěrečné, sekundární, imitační fáze svých dějin – proto hodně textů v této knize líčí falza, simulace a klamné historické rekonstrukce. Nové ruské tažení v zájmu suverenity může nejednou být i smrtelné, ale jako celek už to jsou jen fantomové

bolesti, zápasy unaveného impéria, které přežilo svou dobu, vydrancovalo zásoby svého nerostného bohatství a teď vede na svém neúprosně se zmenšujícím území ústupové boje. Pozorovat tyto bitvy je někdy děsivé, jindy poučné, ale nejčastěji ze všeho to bývá směšné. A tak právě tahle kniha vznikla na křižovatce historické intuice a komických intonací.

Moskva, květen 2018

Část první

VÁLKA O PROSTOR

Suverénní bezcestí

Děsivější než naše silnice může být už jen jedna věc – opravy těchto silnic. Svědkem jedné takovéto lokální katastrofy jsem se stal docela nedávno, když jsem se autem vydal z Moskvy po federální dálnici M9 Baltija do estonského Tartu. Tato silnice, vedoucí přes území Tverské a Pskovské oblasti, popravdě nikdy nevynikala kvalitním povrchem, takže znalci poměrů do Pobaltí raději jezdili po minské trase, ale tentokrát se stalo něco mimořádného i s ohledem na celkový stav ruské silniční sítě: pouhých 250 km od hlavního města tu prostě skončil asfalt. Ne někde v Zabajkalsku či na východní Sibiři, ale přímo v srdci evropské části Ruska se federální dopravní tepna změnila v uježděnou polní cestu s příšernými jámami, v nichž na vás číhal až metr blátivé břečky. Plazily se po ní obrovité návěsy kličkující sem a tam; některé se tu a tam srazily, jiné sklouzly do příkopu. V protisměru se občas objevily ublácené osobáky s moskevskými čísly, s jejichž řidiči jsme si vyměňovali ironické úsměvy. Tu a tam se dala potkat i auta se zahraničními poznávacími značkami – viděl jsem třeba portugalský vůz, jehož posádka hekticky fotografovala ze všech oken a zjevně se těšila, jak bude něco takového líčit vnučatům.

Těch sto kilometrů bez asfaltu jsem překonal za čtyři hodiny a za celou tu dobu jsem neviděl ani jediného stavebního dělníka, ani jediné policejní auto, žádnou techniku a žádné tabule, které by informovaly o plánované době oprav a možnosti objížděk – jednoduše tu jen zmizel asfalt. U pumpy jsem se dověděl, že asfalt firma odstranila počátkem podzimu a nikdo se ani slovem nezmiňnil, kdy se lidé a stroje zase vrátí. Silnice už čtvrtý měsíc vypadala jako po náletech z konce roku 1941, za bojů našich s Němci někde kolem Rževa či Velikých Luk. U stejné pumpy mi vyprávěli také o francouzském kamionákovi, který myslel, že se zamotal na polních cestách, a ptal se, jak se dostane na hlavní tah. Tak mu vysvětlili, že právě tohle je hlavní silnice vedoucí z Evropy do Moskvy.

Pochopil jsem tady dvě věci. Zaprvé jsme se ocitli v nové situaci, jejíž jméno je absolutní beztrestnost. Ještě před pěti lety bylo v Rusku těžké představit si něco takového – pravda, z rozpočtu se dalo krást i tehdy, ale zároveň bylo třeba nějakou činnost alespoň předstírat. Dnes je možné cokoli a nikdo za nic neodpovídá: ve stopách banálního rozkrádání přišla totální lhovost. Jak ukazuje praxe posledních let, nikdo u nás nenese za nic odpovědnost: ani za ukradené miliardy, ani za padající družice, ani za rozpoutané války.

To je ale jen část pohromy. Horší je něco jiného – to, že přicházíme o svou zemi. Po zmiňované silnici do Estonska jezdím už skoro deset let – přesně ty roky, během nichž se podle tvrzení propagandistů Rusko nezadržitelně „zvedalo z kolen“. Jenže já na vlastní oči vidím, jak se už sto kilometrů za Moskvou rozpadá prostor přímo před očima. Silnice M9 se neustále opravuje, jenže situace je horší a horší. Podél trasy vytrvale přibývá mrtvých vesnic (v noci za desítky kilometrů nezahlednete jediné světýlko) a lidé jsou stále zamračenější – po krajnici kamsi vlečou staré sáňky nebo bez naděje na úspěch stopují. Linkové autobusy tu ostatně taky není nikde vidět. S výjimkou několika čerpacích stanic, patřících velkým společnostem, je cestovní servis opravdu ubohý – jakési pochybné bufety se šašlikem, kam se bojíte vstoupit, či kůlny s náhradními součástkami pro nákladní auta. Místní obyvatelstvo podobně jako v 16. století při silnici obchoduje s dary lesa – sušenými houbami, mraženými lesními plody a nepříliš dobře vydělanými kožešinami. Samotný les přitom poznenáhlu obsazuje území, jež civilizace vyklidila: opuštěná pole a vesnice zarůstají křovinami a stromy se k silnici přikrádají stále blíž. A zatímco dřív jste co chvíli narazili na dobře ukryté hlídky dopravní policie s radary, tentokrát jsem nezaznamenal ani jedinou. Státní moc, infrastruktura, lidé, to vše se propadá do nebytí...

Problém je ale komplexnější než jedna konkrétní silnice, protože mluvíme o samotné podobě ruského státu, o jeho vztahu k prostoru, o územní suverenitě Ruska. A tak zatímco ministerstvo

spravedlnosti a Státní дума bojují se „zahraničními agenty“ a revolucemi v sousedních zemích, zatímco vicepremiér Dmitrij Rogozin všem líčí, že Rusko svou suverenitu brání v bitvě o Sýrii, na silnici M9 jsme už jakoukoli suverenitu ztratili. Protože každá suverenita má dvě strany – formální moc a kontrolu. Symboly moci na téhle trase ještě tu a tam najdete: ve městě Zubcovu vedle hotelu Beverly Hills uvidíte budovu městského úřadu s ruskou trikolorou a před Nelidovem zase u silnice zahlédnete betonový domek s nápisem „RUSKO, VPŘED!“, ale účinnou kontrolu nad prostorem už jsme ztratili. Většinou už tu není ani stát, ani infrastruktura, ani nějaké instituce a přísně vzato ani život sám.

Až uběhne další desetiletí, po téhle silnici už nikdo nepojede, ani do Puškinských Hor, ani do rodné usedlosti skladatele Modesta Musorgského v Karajevu, ani do Ostrova s jeho unikátními lyžařskými stopami, ani do starobylého Izborska, ani do bělokameného Pskova. Nu a po dalších deseti letech z Ruska zbydou nějaké dvě desítky měst, pár okázalých infrastrukturních projektů typu olympijského Soči, okružní dálnice kolem Moskvy, několik stadionů zbudovaných před světovým fotbalovým šampionátem... a mezi tím bude jen prázdno, zarostlé řídkými lesíky, a ještě snad zpustlé silnice a cesty. Rusko se mění v příkrývku prožranou moly, v níž je víc a víc děr a pomalu už skoro žádná látka. Svou suverenitu jsme v zimě 1941 v krvavých bojích u Rževa a Vjazmy uhájili, ale teď jsme ji na cestách a silnicích vedoucích stejnými místy zase ztratili.

Dým vlasti

Dulcis fumus patriae, říkávali staří Římané – sladký je vlasti dým. V Rusku tenhle dým vdechujeme každé jaro, když se země ocitne v náruči ohně. Jakmile sejde sníh a loňská tráva vyschne, lidé běží do přírody a zapalují smetí, zmíněnou trávu, strniště i rákosiny. Podle hnutí Greenpeace u nás každoročně hoří statisíce hektarů polí a lesů, plameny spolykají 5–6 tisíc domů, za své berou usedlosti a památkové rezervace, umírají lidé, zaživa je upalován dobytek, divoká příroda, půda, rostlinstvo i všichni přečetní obyvatelé luk a lesů – to vše je poznamenáno nenapravitelnými škodami. A jak se jaro postupně sune z jihu na sever, celá země se na měsíc a někdy i na déle noří do sebezničujícího ohnivého šílenství – dokud nepřijdou první jarní lijavce a nevyraší první čerstvá zeleň.

Největším nebezpečím jsou přitom jarní svátky. Loni neštěstí udeřilo o Velikonocích, když během jediného dne, 12. dubna, vzplanulo na mnoha místech naráz Chakasko. A to nás čekala ještě větší ekologická pohroma, májové svátky mezi 1. a 9. květnem, kdy slavíme Den vítězství. Právě to je den, kdy do přírody táhnou miliony Rusů se špízy a kotlíky plnými masa na šašlik, s hudbou a spoustou dopravních prostředků. Off-roady a čtyřkolky drtí v měkké půdě sotva vzešlou travičku a pak jako na parkovišti v řadách stojí podél řek a jezer, ze zvukové techniky duní „šansony“, jak se u nás říká sladkobolným kriminálním baladám, všude se vznáší pach spáleného masa a v májovém soumraku se bělají první hromady smetí. Většina ruského obyvatelstva je už dávno a spolehlivě v opozici vůči vlastnímu životnímu prostředí, které uvádí do stavu jakési zprůměrované entropie, a vypalování loňské trávy je jen část velkého problému, spočívajícího ve zcela zásadní neekologičnosti naší existence.

Proč se v Rusku vypaluje tráva? Antropologové se hned rozpo-
vídají o geneticky zakořeněných tradicích zemědělského žďáření,
jemuž se naši předkové věnovali ve východoevropských lesích, kde
káceli a vypalovali les, aby dřevěným popelem zúrodnili naše

chudé hlinité půdy, kulturologové zmíní archaické jarní rituály a víru v očištnou sílu ohně, kdežto představitelé ministerstva pro mimořádné situace budou mluvit o obyčejném vandalství. Faktem je, že mýty o tom, jak vypalování prohřívá půdu a obohacuje ji popelem, čímž pomáhá růstu nové trávy, jsou už dávno spolehlivě vyvráceny. Půdu rychle běžící plameny zahřejí jen docela nepatrně, zato hubí semena a trávu, klíčící těsně při povrchu, a kromě toho zabíjí užitečné mikroorganismy a drobné živočichy. Ničí se ptačí hnízda i s nakladenými vejci, čerstvě narození zajíčkové, ježci, žáby, hmyz, larvy, kukly i červi. Místo rozmanitého travního porostu se na takových místech udrží jen odolnější plevel jako lopuch nebo bolševník, a když někde vypálíte rákosí, vyroste tam zase jen rákosí. Pro tuto činnost existuje ještě jedno časté vysvětlení – snaha zapálit trávu dřív, než to udělá souseď, prostě ho předstihnout. Představa, že se tráva nemusí vypalovat vůbec, venkovánovi na mysl prostě nepřijde. Takováto „válka všech proti všem“ je vlastní krajně atomizovaným a anonymizovaným pospolitostem.

Filozof Maxim Gorjunov v těchto požárech nalézá metafyziku ruského světa: „Rusové podobně jako jejich ugrofinští předci, kteří vypalovali prales, aby ho nahradili kulturními plodinami, vypalují kulturní a politický prostor kolem sebe jen kvůli svým plynovým spotřebičům a mnohapatrovým panelákovým městům.“ Ruské jaro, jak bylo pojmenováno separatistické hnutí ruskojazyčného obyvatelstva na východě Ukrajiny, se proměnilo v ruský požár a ruský pogrom, což na sobě pocítily zejména obyvatelé Donbasu, který se proměnil v pásmo všudypřítomné sociální katastrofy.

Nejpodstatnějším vysvětlením vypalování však je iracionální představa „jen ať to všechno shoří na popel!“, nevysvětlitelné puzení ruského člověka k efektní, okázalé sebezkáze. „To je krásný oheň!“ říká si, když ho za humny zapaluje, přestože v tom ohni shoří pole, les, vesnice a nakonec i on sám. Stepní požár v sobě obsahuje Puškinovu představu lidové vzpoury, kterou popsal v *Kapitánově dcerce*, či odraz „světového požáru krve“, jež ve své poémě *Dvanáct* popsal básník Alexandr Blok, který ostatně tím požárem

sám utrpěl. Jeho kolega Vladimir Majakovskij mimochodem vzpomíná, jak hned v prvních dnech revoluce objevil vyhublého a shrbeného Bloka hřejícího se před Zimním palácem v Petrohradu u ohně a zeptal se ho: „Je to příjemné?“ – „Ano,“ odpověděl Blok a vzápětí dodal: „Doma na vesnici mi vypálili knihovnu.“

Metafyzika ruského požáru spočívá i v tajných snech „člověka z podzemí“, jak ho popsal Dostojevskij, v přání zbořit světovou harmonii a žít si, „jak mě hlupáka zrovna napadne“. Filozof Michail Epštejn hledá příčiny ruské politiky po roce 2014 právě v ublížené hrdosti takového „člověka z podzemí“. Dnes Rusko dobrovolně vypaluje všechno, co bylo vytvořeno během čtvrtstoletí reforem a přeměn – buržoazní komfort a křehký postsovětský blahobyť, otevřenost zbytku světa a celý systém vztahů se Západem, a to výhradně ve jménu efektních, ale nesmyslných geopolitických gest; přilévá olej do ohně občanských válek na Ukrajině a v Sýrii a vyhrožuje Západu jaderným požárem. Základem této sebevraždné politiky je však stále táž vášeň pro sebezničení, pro destrukci okolního světa, která bývá inspirátorkou anonymních žhářů. A zatímco televizní moderátor Dmitrij Kiseljov vyhrožoval v živém vysílání Spojeným státům „radioaktivním popelem“ z ruského jaderného úderu, celý jih Sibíře zasypal zcela reálný popel z požárů, jež založili obyčejní ruští lidé. Jak to říká spisovatel Viktor Pelevin: „Anti-ruské spiknutí bezesporu existuje – problém je jen v tom, že se na něm podílí veškeré dospělé obyvatelstvo Ruska.“

Posvátné ledy

16. srpna 2013 se Rusko vskutku skvěle prosadilo v malé vítězné válce: ruská Federální bezpečnostní služba násilně obsadila v Karském moři loď Arctic Sunrise, patřící hnutí Greenpeace, jejíž posádka se předtím chystala k mírumilovnému protestu na vrtné plošině Prirazlomnaja v Pečorském moři. Muže vyzbrojené automatickými zbraněmi na palubu vysadili z vrtulníku; během operace přitom duněla palba ze samopalů AK-74 a z palubního kanónu pohraničního plavidla. Poté ledoborec obránců životního prostředí odvěkl do Murmanska, kde soud odeslal třicet aktivistů do dvouměsíční vyšetřovací vazby a prokuratura zahájila šetření podle § 227 ruského trestního zákona, tedy pirátství. Zmíněný paragraf předpokládá tresty až do 15 let odnětí svobody.

Nad nesouladem deliktu a možnou výší trestu se tehdy pozastavil jen málokdo: zatímco pouhý rok předtím dostaly za punkovou modlitbu v chrámu Krista Spasitele tři členky kapely Pussy Riot každá dva roky, v tomto případě ekologové ohrozili svátost mnohem významnější než nějaký svatostánek, vrtnou plošinu Gazpromu, a to je čin věru svatokrádežný! Co na tom, že Prirazlomnaja byla zbudována z norské plošiny, odepsané do šrotu a otrávené radionuklidy? Co na tom, že už plné dva roky nemohla být uvedena do provozu kvůli porušování bezpečnostních předpisů a očekávané ztrátovosti? Z pohledu představitelů ruských silových struktur a vlastenců všeho druhu tohle vše nehraje roli, protože taková ropná plošina je neoddiskutovatelnou národní hodnotou, symbolem energetické bezpečnosti země, státní suverenity a také předpolím boje o nerostné bohatství Arktidy. Právě tímhle vším lze vysvětlit brutální postup „siloviků“, vlasteneckou hysterii v médiích a v Rusku tradiční konspirační teorii, že Greenpeace je nástrojem zájmů západních konkurentů v souboji o arktickou ropu.

Válka o ovládnutí arktických přírodních zdrojů, především o šelfové zásoby ropy a plynu, loviště ryb a trasy obchodních lodí,

probíhá už několik desetiletí. Globální oteplování a tající arktický led přitom apetit států a nadnárodních korporací jen zvyšují. Vrcholem územních aspirací zatím bylo triumfální vztyčení tita-nové ruské státní vlajky na podmořském Lomonosovově hřbetu v Severním ledovém oceánu v roce 2007, které mělo takříkajíc vy-kolíkovat ruskou část kontinentálního šelfu.

Problém ovšem spočívá v tom, že hlavním poraženým v této válce bude samo Rusko – bez ohledu na to, jakou část arktických vod se mu podaří vyválčit. Hrozbou ruské budoucnosti přitom nejsou územní nároky konkurence, ale ekologická pohroma, jejímiž svědky jsme v Arktidě už dnes. Pokud v této oblasti bude zahájena masová těžba fosilních paliv a rozběhne se tam i mohutná námořní doprava, současná pohroma se promění v katastrofu, která nejbo-lestivěji zasáhne právě Rusko, jeho dlouhé arktické pobřeží a také závislost na arktické „klimatizaci“. Těžba ropy je nejšpinavějším ruským průmyslovým odvětvím (především kvůli spalování vzni-kajícího plynu) a v případě potenciálních havárií bude tragédie mnohonásobně rozsáhlejší než výbuch na vrtné plošině v Mexic-kém zálivu roku 2010 – v arktických vodách se dá z hladiny me-chanicky odstranit maximálně 10 % uniklých produktů.

Přitom potvrzené zásoby černého zlata v hlubinách arktického šelfu vystačí na pouhých 3–5 let těžby. Například v Barentsově moři jsou prokázána ložiska pětkrát méně vydatná než množství ropy, jež ruské společnosti dnes vytěží za rok. Šelfová ropa je navíc „těžká“, nekvalitní a její cena bude podstatně vyšší, než jaké se do-sahuje při těžbě na souši – při světových cenách pod 100 USD za barel je těžba ropy v Arktidě nerentabilní.

Skutečný důvod štvance za arktickou ropou a její ochrany po-mocí vrtulníků a lodí pobřežní stráže nespočívá v suverenitě a ná-rodních zájmech Ruska, ale v ziskuchtivosti ropných korporací: jejich arktická struktura včetně flotily ledoborců, geologického průzkumu a armády pomocných plavidel vzniká na účet státu. Ze stejného zdroje pak naftaři získávají daňové úlevy na těžbu a export ropy. Řadoví Rusové neuvidí ani zmíněnou ropu, protože ta z vrtu

půjde rovnou na vývoz, ani nebudou mít nic z daňových úlev, protože rentabilita takovéto těžby je nulová.

V souvislosti se spory o Arktidu a incidentem s Greenpeace se často mluví o suverenitě, o posvátných hranicích Ruska, o celých polárnických generacích i o triumfech a obětech. Jenže suverenitu si do kapsy nestrčíte. Rusko může obsadit obrovská arktická teritoria, ale rozšíření ekonomické činnosti jednotlivých korporací v Arktidě může zemi způsobit enormní škody. Suverenita – to není jen právní nárok na nějaké území, ale také schopnost takovéto územní zisky racionálně využívat a předat je v patřičném pořádku našim potomkům. V tomto ohledu Rusko už suverenitu ztratilo na statisících čtverečních kilometrech podobných teritorií, která jsou zaplavena ropou, poznamenána radiací a dalšími důsledky průmyslové a vojenské činnosti. Přitom je dobře známo, že křehká arktická příroda neregeneruje roky, ale staletí. Nová země se svým radiačním znečištěním nebo Wrangelův ostrov, zaneřádaný statisíci pulklých sudů od paliv a maziv, na mapě sice figurují jako ruská území, ale ve skutečnosti jsou na dlouhá léta ztraceny jak pro Rusko, tak pro celé lidstvo. Na těchto suverénních územích došlo ke globální ekologické katastrofě.

Arktida za hranicemi výsostných vod jednotlivých zemí patří celému lidstvu. Po světě už několik let existuje hnutí usilující o to, aby byl arktický prostor prohlášen za mezinárodní území se zvláštním ochranným statutem, který jej uzavře pro jakékoli hospodářské a vojenské využití a pustí sem jen vědce a turisty. Výzvu hnutí Greenpeace ZACHRAŇTE ARKTIDU podepsalo přes osm milionů lidí. V mezinárodním právu přitom už existují precedenty – Smlouva o Antarktidě z roku 1959 či Úmluva o zachování živých mořských zdrojů Antarktidy (ANTCOM) z roku 1982. V zájmu uchování planety Země a v zájmu budoucnosti Ruska by se podobný režim měl rozšířit i do Arktidy.

Nejde přitom o suverenitu jednotlivých států v rámci existujících hranic a teritoriálních vod. A nejde taky jen o Rusko, ale o všechny arktické země, o možnost vzdát se výlučných ekonomických

zón a jakýchkoli vojenských aktivit, těžby nerostného bohatství, průmyslového rybolovu a tranzitní komerční námořní plavby. Jedna věc je využívání Severní mořské cesty v dnešním rozsahu a při dnešních dodávkách zboží do arktických přístavů či zajištění vědeckých aktivit, kdežto něco docela jiného by bylo, kdyby při současném tání ledového příkrovu vznikla obchodní trasa z Atlantického do Tichého oceánu, po níž by vyrazily supertankery a kontejnerové lodě, které by Severní ledový oceán proměnily v přetíženou dopravní magistrálu s mimořádně vysokými riziky námořních nehod. To se stát nesmí. Arktida by podobně jako Antarktida měla být proměněna v globální přírodní rezervaci.

Dnes podobná výzva vypadá jako utopie, zejména vezmeme-li v potaz celý komplex ekonomických a geopolitických problémů, které s Arktidou souvisejí: moderní civilizace se rozvinula právě na severní polokouli a Arktida se stala dějištěm mnohasetleté konfrontace. Současné státy, především Rusko, které jak praví propagandistická floskule, „vstává z kolen“, budou jen sotva ochotny vzdát se svých územních tužeb a ekonomických ambic. Když ale začínala světová kampaň kolem Antarktidy, vypadala stejně utopicky. Dnes je řada na Arktidě.

Národní zájmy Ruska nespočívají ve vztyčování titanových vlájek na mořském dně a teritoriálních iluzích, stejně jako nespočívají v budování nových vojenských základen či hájení „energetické bezpečnosti“ (která je jen zástěrkou pro zájmy ropných korporací), ale v ekologické bezpečnosti země a jejím spolehlivém hospodářském rozvoji. Pro Rusko je Arktida místem s nejzranitelnějším životním prostředím a v takové situaci naše zájmy nehájí Gazprom a Rosněfť ani arktická vojska a čluny pobřežní strážce, ale hrstka ke všemu odhodlaných aktivistů Greenpeace. Jenže pro zemi oslněnou fantomy suverenity a mýty o nevyčerpatelném přírodním bohatství je těžké něco takového pochopit.

Krym jakožto oblast podvědomí

Začínalo to vlastně dost komicky – „zákonem o kočičím dupotu“ (jak byla překřtěna právní norma o dodržování nočního ticha v Petrohradu), návratem školních uniforem, legračním bojem o mravnost, jak ho předváděli poslanci Státní dumy Vitalij Milonov a Jelena Mizulinová či katedra teologie na jedné z nejlepších ruských vysokých škol v oblasti exaktních věd – Moskevském inženýrském a fyzikálním institutu. Zpočátku to všechno vypadalo jako absurdita, groteska či trolling: kozácké hlídky, svěcení kosmických raket anebo zákaz výstav a divadelních představení, pokud si něco takového přála pravoslavná veřejnost. Když ale v roce 2012 začal proces v případě Pussy Riot a Duma přijala jak „zákon Dimy Jakovleva“, zakazující cizincům adopci ruských dětí, tak zákon o zákazu gay-propagandy, začalo všechno být podstatně dramatičtější, i když tu stále ještě zůstávala naděje, že všechno tohle tmářství je jen politicko-technologická finta, propaganda *pro domo* a zastrášování společnosti po převážně moskevských protestních akcích ze zimy 2011–2012.

Na první pohled zvenčí bylo Rusko vcelku normální autoritářská země, která podle svého dobrého zvyku dusila média a oponenty, ale jinak hrála podle globálních pravidel: zapojila se do IPO a snažila se získávat investice, připravovala se na zimní olympiádu v Soči a na předsednictví ve skupině G8, její představitelé vystupovali v Radě Evropy i v Radě bezpečnosti OSN. Tu a tam bylo Rusko nedůrazně káráno za porušování lidských práv, ale v mezinárodních záležitostech včetně těch syrských s ním domluva byla možná. V politice panoval pragmatismus a Putin působil dojmem člověka, který „ví, do čeho vložil své peníze“. Politika se přísně dělila na domácí, kde platily „duchovní svorníky“, jak Putin říká tradičním hodnotám, a na zahraniční, v níž se důraz kladl na úvěrovou spolehlivost, plynovod Nord Stream, popřípadě na přátele Gerharda a přátele Silvia.

Jenže pak se hráz najednou protrhla a kalné ruské domácí vody se vyvalily ven – Rusko se vrhlo do krymského dobrodružství, které

zemi okamžitě postavilo mimo hranice mezinárodního práva a vtáhlo ji do nové studené války se Západem. Eurasijské fantasmagorie filozofa Alexandra Dugina, vlastenecké kýče spisovatele Alexandra Prochanova či fušerské geopolitické vize, rodící se na vojenských akademiích řízených vysloužilými generály, se najednou z intelektuálního smetí proměnily v mainstream, v reálnou válku, intervenci na Ukrajině a jaderné pohružky Západu v podání vicepremiéra Dmitrije Rogozina a televizního moderátora Dmitrije Kiseljova. Z kočičího dupotu se najednou stalo skřípění tankových pásů.

Během tří týdnů, které olympiádu v Soči dělily od referenda o statusu Krymu z 16. března 2014, se Rusko z triumfátora a velkorysého hostitele olympijských her změnilo v agresora, který svou reputaci stabilního mezinárodního partnera vyměnil za kamenitý černomořský poloostrov. 16. března Rusko střemhlav prošlo neuvěřitelnou proměnou, která v jediném okamžiku uzavřela čtvrtstoletí trvající proces politické normalizace a adaptace na pravidla globálního světa, jenž probíhal od roku 1989, tedy od sovětského odchodu z Afghánistánu a pádu Berlínské zdi, a ocitlo se v novém světě s anektovaným územím, ve světě bez pravidel, záruk a norem mezinárodního práva. Drtivá transformace je co do neočekávanosti, rozsahu a důsledků srovnatelná s rozpadem Sovětského svazu.

V tomhle krkolomném saltu bychom ale neměli hledat ani racionální základ, ani nějaký systémový předěl: setrvačnick se zkrátka utrhl z ložisek a není známo, co ještě roztříská napadrt. Chceme-li tomu porozumět, neměli bychom číst mistry geopolitiky Kissingera a Brzezińskiego, ale ruské spisovatele a filozofy Fjodora Dostojevského a Nikolaje Danilevského. Ruskou politiku už neovládá gazpromovský manažer s vilou v Antibes (který teď soukromým trykáčem letí zachraňovat svá aktiva), ale pravoslavný čekista, třímající v ruce svazek emigrantského monarchistického myslitele Ivana Iljina. Revanšistické rétoriky „ruského světa“ jsme si nevsímali příliš dlouho – a teď k nám ten svět dorazil na obrněných transportérech.

V ruské politice došlo k jungovské revoluci, po níž definitivně triumfovalo kolektivní nevědomí, archetyp a mýtus. Všechno pů-

vodně začínalo jako trolling a politické manipulace, ale během tohoto procesu se iracionalita prokousala až do jádra politiky a sama se politikou stala – stala se optikou, kterou se Kreml dívá na svět. Diskurs opanoval subjekt a vdechl život do nových, ideologických a mesianistických forem politiky. Jak píše publicista Alexandr Morozov, „fenomény vzájemně výhodného obchodu a výměny, spolupráce, institucionality a tradiční politiky zájmů, tedy celý diskurs *Realpolitik* vyklidil kolbiště ve prospěch rizika, hrdinství, heroizované sebevraždy a fáta. Iniciátory takovéto politiky nepřesvědčí o její absurditě ani sebevětší oběti, a dokonce ani finální katastrofa.“

Právě Krym se stal oním fátém, okamžikem pravdy, těžištěm základních motivů uplynulých let: postimperální resentmenty se tu mísí s uraženou pýchou, podobně jako třeba v Balabanovově filmu *Bratr 2* („Ten Sevastopol si ještě vodskáčete, vy svině!“ řve tam hlavní hrdina na Ukrajince), bažení po revanši s hledáním „fašistů“ v sousedních zemích, komplex méněcennosti („Tak Amerika může – a my ne?!”) s globálními ambicemi. Na Krymu došlo k definitivnímu nasycení roztoku komplexů a obav a krystalizoval v něm nový ruský režim. A zároveň se tu zhmotnilo kolektivní podvědomí, které si konečně našlo jeviště a přerodilo se v hrdinský mýtus Sevastopolu.

Město-hrdina právě pořádá karneval, jehož protagonisty jsou hlavní figury nového ruského diskursu: poslanec Vitalij Milonov či vůdce ruských vlastenecky orientovaných motorkářů Alexandr „Chirurg“ Zaldostanov a s nimi kozáci a veteráni. Alexandr Prochanov tu ruského prezidenta prohlásí za Putina Tauridského a hektičtí komentátoři vykřikují o „začátku ruské reconquisty“. Rusko, inspirované úspěchem ze Soči a prodchnuté myšlenkami nového mesianismu, si zkrátka usmyslelo přepsat globální pravidla hry, přehodnotit celou architekturu současného světa, vzešlou z roku 1991 a možná dokonce i Jalty roku 1945. Moskva, která si uvědomila slabost a roztríštěnost západního světa, krizi amerického vůdcovství a ochablost EU, se rozhodla hrát vabank a současnému světovému řádu hodit rukavici. Zpočátku Rusko jen kritizovalo